

Rereading the Structural Coherence of the Holy Qur'ān in Light of Raymond Farrin's Theory of Symmetrical Order (the Case of Surah al-Baqarah)

Hamidreza Fazeli ^a, Bemanali Dehghan Mangabadi ^{b*}, Ahmad Zare Zardini^c,
Mohammad Ali Haydari Mazraeh Akhund^d

^a PhD in Qur'ānic and Hadith Sciences, Comparative Exegesis, Faculty of Theology, Yazd University, Yazd, Iran

^b Associate Professor, Department of Quran and Hadith Sciences, Faculty of Theology, Yazd University, Iran

^c Associate Professor, Department of Quran and Hadith Sciences, Faculty of Theology, Meybod University, Meybod, Iran

^d Assistant professor, Department of Quran and Hadith Sciences, Faculty of Theology, Yazd University, Iran

KEYWORDS

cyclic composition, Raymond Farrin, Surah Al-Baqarah, symmetric order
anagram

Received: 06 December 2022;

Accepted: 29 May 2023

Article type: Research Paper

DOR:20.1001.1.23452234.1402.10.4.1.0

ABSTRACT

Writing about the coherence and continuity of the text of the Qur'ān goes back to the distant past in the thought of the Muslim Qur'ānic scholars. In spite of the general belief of the Western Qur'ānic scholars in the dispersion of the Qur'ānic text, in the modern era, a group of them, relying on literary and linguistic knowledge, have sought to prove the coherence and continuity of this holy text in the form of the theory of symmetrical order. The present descriptive-analytical research article examined the approach taken by Raymond Farrin, a contemporary Qur'ānic scholar. He proves the structural coherence of Surah al-Baqarah within a literary approach. This article first introduces the concept of symmetrical order and then expresses Raymond Frein's view on the order of Surah Al-Baqarah and reviews it. Raymond Farrin divides Surah Al-Baqarah into nine parts and inversely establishes some links between the parts of the surah and presents a general and comprehensive model of the relationship between the parts of the surah. Among the criticisms laid against his work we can point out the lack of mention of the basis of division, presenting wrong interpretations of Surah Al-Baqarah, the defectiveness of some of the internal structures of Surah Al-Baqarah, the inability to place the final eleven ayahs of section C' in the overall structure of the surah, the insufficiency of the evidence of symmetry between the sections. This research, among others, proved the regular structure of Surah Al-Baqarah in the form of the theory of symmetrical order, which shows that Surah Al-Baqarah is coherent and each ayah is placed exactly where it should.

* Corresponding author.

E-mail address: badehghan@yazduni.ac.ir

2023 Published by Arak University Press. All rights reserved.

بازخوانی انسجام ساختاری قرآن کریم در پرتو نظریه نظم متقارن از دیدگاه ریموند فرین (مطالعه موردی سوره بقره)

حمیدرضا فاضلی^{الف}، بمانعلی دهقان منگابادی^{ب*}، احمد زارع زردینی^ج، محمدعلی حیدری مزرعه آخوند^د

^{الف} دکتری علوم قرآن و حدیث گرایش تفسیر تطبیقی، دانشکده الهیات، دانشگاه یزد، یزد، ایران. hr.fazeli114@gmail.com

^ب دانشیار علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، دانشگاه یزد، یزد، ایران. badehghan@yazduni.ac.ir

^ج دانشیار علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، دانشگاه میبد، میبد، ایران. Zarezardini@meybod.ac.ir

^د استادیار علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، دانشگاه یزد، یزد، ایران. heydari@yazd.ac.ir

چکیده	واژگان کلیدی
سخن از انسجام و پیوستگی متن قرآن به گذشته‌های دور در اندیشه قرآن پژوهان مسلمان برمی‌گردد. به رغم باور عموم قرآن پژوهان غربی به پراکندگی متن قرآن، در دوران معاصر دسته‌ای از ایشان با اتکا به دانش‌های ادبی و زبانی، در پی اثبات انسجام و پیوستگی این متن مقدس در قالب نظریه نظم متقارن برآمده‌اند. مقاله حاضر با درپیش گرفتن روش توصیفی - تحلیلی، به بررسی رویکرد «ریموند فرین»، قرآن پژوه معاصر خواهد پرداخت. وی با رویکردی ادبی به اثبات انسجام ساختاری سوره بقره می‌پردازد. این مقاله، نخست به معرفی مفهوم نظم متقارن پرداخته و پس از آن دیدگاه ریموند فرین در نظم سوره بقره را بیان کرده و به نقد و بررسی آن می‌پردازد. ریموند فرین سوره بقره را به‌نوعی بخش تقسیم می‌نماید و به صورت معکوس میان بخش‌های سوره ارتباط برقرار کرده و یک مدل کلی و فراگیر را از ارتباط بخش‌های سوره ارائه می‌کند. از جمله نقدهایی که بر کار وی وارد است؛ می‌توان به عدم ذکر مبانی تقسیم‌بندی ارائه تفاسیر اشتباه از سوره بقره، معیوب بودن برخی از ساختارهای درون بخشی سوره بقره، عدم توانایی قرار دادن یازده آیه پایانی بخش 'C' در ساختار کلی سوره، ناکافی بودن شواهد تقارن میان بخش‌ها اشاره نمود. از نتایج این پژوهش اثبات ساختار منظم سوره بقره در قالب نظریه نظم متقارن می‌باشد که نشان می‌دهد سوره بقره منسجم است و هر آیه درست همانجایی از متن که باید قرار گرفته است.	ترکیب حلقوی، ریموند فرین، سوره بقره، نظم متقارن، صنعت قلب
	تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۹/۱۵
	تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۰۸
	مقاله علمی پژوهشی

۱. مقدمه

سخن از پیوستگی و عدم گسست متن قرآن در گفتمان قرآن پژوهان، پیشینه‌ای دیرین دارد؛ همانطور که اولین نگاشته‌ها در باب نظم القرآن تا جدیدتفاسیر پیرامون این مسئله است (خامه‌گر، ۱۳۸۶، ۶۶). در این میان مبحث پیوستگی ساختاری و ارتباط آیات قرآن کریم، به صورت ویژه از اواسط قرن بیستم و بیشتر تحت تأثیر ترجمه قرآن کریم به زبان‌های اروپایی و نقد مستشرقان به جهت عدم انسجام چینش آیات و سوره، به ویژه در سوره طولانی مدنی (Robinson, 2001, 32) مورد توجه جمعی از مفسران و قرآن پژوهان غربی قرار گرفت؛ نگاهی بر کوشش قرآن پژوهان مسلمان همچون علامه طباطبایی (۱۴۱۲)، فی ظلال القرآن (۱۴۲۵)، بازگان (۱۳۷۵)، سعید حوی (۱۴۰۹)،

تهانوی (بی تا) و فضل الله (۱۴۱۹) دلیلی بر این مدعاست. در این میان کوشش های برخی از قرآن پژوهان غربی که با در نظر گرفتن اشکالات مطرح از سوی عموم خاور شناسان، به ساختارشناسی سوره و اثبات انسجام و پیوستگی قرآن توجه نموده اند، اهمیتی دوچندان دارد. این دسته از پژوهشگران که از همان بستر فکری مخالفان انسجام و پیوستگی آیات قرآن برخوردارند، با آگاهی عمیق تری از رویکرد معتقدان به گسسته بودن متن قرآن و نیز با بهره گیری از روش علمی و نوین به رد دیدگاه مخالفان می پردازند. از این میان ریموند فرین (Raymond Farrin) قرآن پژوه آمریکایی به صورتی روشمند با کاربرست مباحث زبان شناسی و ادبی و همچنین با به کار گیری قواعد «نظریه نظم متقارن» اثبات می کند که سوره بقره نه تنها پراکنده و گسسته نیست بلکه دارای ساختاری جذاب و بسیار منسجم می باشد.

دیدگاه ریموند فرین در نشان دادن پیوستگی و انسجام قرآن کریم اگرچه از سنت مرسوم مفسران و پژوهشگران مسلمان برخوردار است اما اشتراک بسیاری با ادبیات اسلامی دارد. (El-Awa, 2006, 164) با توجه به اهمیت دیدگاه ریموند فرین در قرآن پژوهی معاصر غربی، نوشتار حاضر با روش توصیفی-تحلیلی پس از بیان پیشینه ای از ساختارشناسی سوره به بررسی نظریه نظم متقارن پرداخته و سپس دیدگاه ریموند فرین پیرامون انسجام ساختاری سوره بقره را مطرح نموده و در انتها به نقد و بررسی دیدگاه وی می پردازد.

۲. پیشینه پژوهش

در طی نیم قرن اخیر مطالعاتی پیرامون نظم متقارن در ساختار قرآن کریم انجام شده که با آنجلیکا نوویرث شروع شد. (1981) پس از آن مستنصر میر (1986) رساله دکتری خود را پیرامون انسجام در قرآن-که در واقع مطالعه ای پیرامون نظم قرآن از منظر امین اصلاحی است- اختصاص دارد. پس از آن العوا در کتاب ارتباط، انسجام و ساختار (2006) به نشانگرهای زبانی در متن، مانند تکرار توجه می کند و از نظر کاربردی نظم متقارن را بر روی سوره های احزاب و قیامت پیاده سازی می نماید. مستنصر میر^۱ (2000)، آنجلیکا نوویرث^۲ (۱۹۸۰)، میشل کوپپرس^۳ (۱۹۹۵)، جواد انور قریشی^۴ (۲۰۱۷) به ساختار متقارن سوره یوسف و دیگر سوره قرآنی اشاره کرده اند. نوویرث با اولین تحقیقات خود پیرامون ساختارشناسی قرآن به اثبات تقارن در سوره کوتاه مکی پرداخت. مستنصر میر و جواد انور قریشی با الگوگیری از تحقیقات نوویرث به اثبات تقارن در سوره طولانی مکی مانند سوره یوسف پرداختند و میشل کوپپرس نیز با اثبات وجود تقارن در سوره طولانی مدنی مانند سوره مائده به انسجام ساختاری قرآن و نظم شگفت انگیز آن اشاره کرد.

اخیرا نیز امیدوار و همکاران مقاله ای که در شماره ۳۶ سال ۱۴۰۰ مجله پژوهش های قرآنی-ادبی با موضوع «بلاغت سامی و قواعد نظم متقارن و نقد و بررسی آن در سوره صف» به چاپ رسیده است؛ دیدگاه میشل کوپپرس را پیرامون نظریه نظم متقارن در ساختار قرآن کریم به چالش می کشانند. همچنین حسینی کاشانی مقاله ای با موضوع «خوانش سوره هل آتی بر مبنای نظریه نظم متقارن کوپپرس» در شماره ۷ سال ۱۴۰۰ مجله دوفصلنامه مطالعات تفسیری و معناشناختی قرآنی تالیف کرده که به کاربرست دیدگاه میشل کوپپرس در سوره انسان پرداخته است.

اما پیرامون ساختارشناسی سوره بقره نیز مطالعاتی صورت گرفته که می توان به مقاله «گونه شناسی ساختار چینش آیات در رکوعات قرآنی (مطالعه موردی سوره بقره)» از احمد زارع زردینی و دیگران (۱۳۹۸) اشاره نمود که به صورت جزئی، محدود و ناقص به موضوع نظم متقارن اشاره می شود. همچنین خانم نوین ردا کتابی پیرامون ساختار شناسی سوره بقره نگاشته است (۲۰۱۷) که در واقع همان محتوای رساله دکتری ایشان می باشد که در سال ۲۰۱۰ در

¹ Mustansir Mir

² Angelika Neuwirth

³ Michel Cuypers

⁴ Javad Anwar Qureshi

دانشگاه تورنتو کانادا دفاع نموده اند. همچنین افرادی چون امین اصلاحی^۵ (۱۹۸۶)، نیل رابینسون^۶ (۲۰۰۳)، زانیسر^۷ (۲۰۰۰)، روبرتسن اسمیت^۸ (۲۰۰۱) به ساختار سوره بقره توجه نموده و سعی کرده اند انسجام این سوره را اثبات کنند. وجه تمایز پژوهش حاضر با پژوهش های گذشته در آن است که ساختار سوره بقره را از منظر نظریه نظم متقارن مورد بررسی قرار می دهد و رهیافت ریموند فرین را - که برترین رهیافت پیرامون ساختار سوره بقره است - با نگاهی انتقادی مطرح می سازد.

۳. مفهوم شناسی نظریه نظم متقارن

هرچند نظریه نظم متقارن ریشه در مطالعات کتاب مقدس دارد و خاستگاه آن به حدود دویست و پنجاه سال قبل باز می گردد اما کاربردی آن در پژوهش های ادبی - قرآنی به بیش از سه دهه نمی رسد. این نظریه که به آن «تحلیل بلاغی» نیز گفته می شود، تبیین نظم متون را عهده دارد. تحلیل بلاغی با تشخیص ارتباط موجود میان عناصر تشکیل دهنده متن، علاوه بر اثبات انسجام و پیوستگی سخن، به دنبال تعیین اشکال گوناگون تقارن می باشد. در واقع این تقارن ها هستند که ساختمان متن را تشکیل می دهند. نظم متقارن در سه نوع تقارن یا سه شکل تألیف پدید می آید:

۱. توازی یا ساختار متوازی^۸؛ وقتی که واحدهای یک متن به همان ترتیب اولیه باز ظهور یابند (‘C’B’A/ABC)

۲. ترکیب دایره‌ای یا حلقوی^۹؛ وقتی که قسمت های یک متن به صورت دایره‌ای متحدالمرکز مرتب می گردند (‘A’B’C/x/ABC)

۳. نظم آینه‌ای (معکوس)؛ وقتی که عنصر مرکزی وجود ندارد. (‘C’B’A/ABC) (Cuypers, ۲۰۲۱, 35)؛ مینت، طريقة التحليل البلاغی و التفسیر، ۲۰۰۴، ۲۰)

نمونه قرآنی شکل متوازی در آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُواتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ» مطرح گردیده است. واژگان تبعیت، خطوات و شیطان به صورت ساختاری متوازی و پشت سر هم به همان ترتیب نخست، تکرار گردیده است. همچنین نمونه قرآنی ترکیب دایره ای را در آیات «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ * وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ * لَيْلَةُ الْقَدْرِ حَيَّرَ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ» می توان یافت. در این مثال مفاصل طرَفینی، دو جمله خبری هستند که در میان آنان، یک جمله پرسشی آمده است. نمونه قرآنی شکل آینه ای در آیه «إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ» مطرح گردیده است. واژگان منافقون، نشهد، رسول و الله به صورت معکوس باز ظهور یافته اند. نمونه دیگر از نظم معکوس آیه «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ» می باشد که واژه «الرَّسُولُ» با واژه «رِسَالَتَهُ»؛ واژه «بَلِّغْ» با واژه «فَمَا بَلَّغْتَ» و عبارت «أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ» با عبارت «إِنْ لَمْ تَفْعَلْ» تقارن دارند که نمونه‌ای دیگر از ساختار آینه‌ای (معکوس) در قرآن کریم می باشد.

۴. دیدگاه ریموند فرین پیرامون انسجام ساختاری سوره بقره

ریموند فرین قرآن پژوه آمریکایی می باشد. وی فارغ التحصیل از کالج هنر، دانشگاه پنسیلوانیا در ایالات متحده است. وی مدتی در قاهره زندگی کرد و زبان عربی آموخت، سپس تحصیلات خود را در کالیفرنیا در دانشگاه برکلی ادامه داد و در آنجا در زمینه شعر باستانی عرب تخصص یافت. او در سال ۲۰۰۶ دکترای خود را از همان دانشگاه در زمینه

⁵ Neal Robinson

⁶ Zahniser

⁷ Robertson Smith

⁸ construction parallel or, parallelism

⁹ composition ring or concentric

مطالعات خاور نزدیک دریافت کرد. وی هم اکنون استاد دانشکده ادبیات دانشگاه آمریکایی الکویت می باشد. ریموند فرین بر این باور است که شعر عربی بر تقارن متمرکز است و تقارن در قرآن نیز مشهود است.

ریموند فرین معتقد است که سوره بقره در ماه رمضان سال دوم هجری قمری بر حضرت محمد(ص) نازل شد. در دوره ای که پیامبر(ص) و پیروانش تازه به مدینه آمده اند و حکومت تأسیس کرده اند. در همین زمان است که اولین تقابل نظامی بزرگ با نیروهای مکی قریش در حال اتفاق بود و همچنین روابط با یهودیان محلی و جوامع مسیحی پرتنش است. سوره بقره پاسخگوی نگرانی های شدید مسلمانان در این زمان می باشد. از نظر موضوعی سوره بقره، اسلام را از دو دین یهودیت و مسیحیت متمایز می کند و مسلمانان را به عنوان یک جامعه میانه جدید معرفی می کند (آیه ۱۴۳). علاوه بر این، مسلمانان را برای درگیری آتی با مشرکین مکه آماده می کند و در کل، ایمان را ضرورت دین جدید معرفی می کند که از اهمیت بالاتری در برابر یهودیان و مسیحیان مدینه و خصوصت شدید مشرکان برخوردار بود. (Farrin, 2014, 138)

۴-۱. معرفی دیدگاه

از دیدگاه ریموند فرین سوره بقره به ۹ بخش تقسیم می شود که هر یک، از اجزای سازنده کوچکتر که به عنوان زیر بخش از آن یاد می شود؛ تشکیل شده است. علاوه بر این، دو بار در بخش های (C و C') به قفل ها (latches) که اتصال میان حلقه ها را رقم می زند؛ اشاره می شود. به طور کلی بخش های سوره بقره بر اساس ساختار حلقوی به شرح زیر مرتب شده اند:

A ۲۰-۱

B ۲۱-۳۹

C ۴۰-۱۰۳

D ۱۰۴-۱۴۱

E ۱۴۲-۱۵۲

D' ۱۵۳-۱۷۷

C' ۱۷۸-۲۵۳

B' ۲۵۴-۲۸۴

A' ۲۸۵-۲۸۶

لازم به ذکر است که همه بخش ها به جز مقدمه، بدنه و نتیجه گیری - A، E و A' - با ندا - "يَا أَيُّهَا النَّاسُ"، "يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ" و "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا" - شروع شده است و همه بخش ها با اظهارات قاطع پیرامون ایمان، کفر و توانایی خداوند برای مجازات کافران پایان می یابند. (Farrin, 2010, 23) در ادامه بخش ها را به صورت مجزا بررسی کرده و ساختار هر یک مطرح می شود و سپس ارتباط بین بخش ها و ساختار سوره به عنوان یک کل ترسیم می گردد.

۴-۱-۱. بخش A (۲۰-۱)

بخش اول بقره تأیید می کند که قرآن هدایت می کند «هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ» (بقره / ۲) برای کسانی که ایمان آورده اند، و مومنان را در مقابل کافران، به ویژه منافقین قرار می دهد. با بیان اینکه قرآن هادی است؛ سوره بقره با سوره حمد پیوند می خورد که با درخواست برای هدایت پایان می یابد. «اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ» (حمد: 7 و 6) این بخش شامل دو ساختار حلقوی کوچک است که به صورت زیر خلاصه می شود:

۲-۱ قرآن هدایتگر است.

۴-۳ برای کسانی که ایمان دارند. (ایمان حقیقی)

۵ آنها هدایت خدا را دنبال می کنند و کامیاب می شوند.

۶-۷ کافران انکار می کنند؛ خدا چشم ها و گوش های آنها را مهر می زند.

۱۴-۸ برخی از آنها می گویند که ایمان آورده اند اما آنها منافق هستند. (ایمان دروغین و منافقانه)

۱۵-۲۰ آنها کرو و کور و لال هستند؛ خدا می تواند شنوایی و بینایی را از آنها بگیرد.

۲-۱-۴. بخش B (۳۹-۲۱)

این بخش خطاب به افراد نامشخص است، گرچه روشن است منظور کافران و مشرکان مکه است. (Farrin, 2010, 63) به آنها توصیه می شود که خدا، خالق خود را پرستش کنند و اگر در امر الهی تردید دارند، سوره ای مانند یکی از سوره قرآن بیاورند. در مرکز، از آنها پرسیده می شود که چگونه می توانند کافر شوند؛ در حالی که خداوند آنها و همه آنچه در زمین و آسمان است را خلق کرده است. سپس از خلقت، خلیفه الله بودن، گناه، توبه و بخشش حضرت آدم (ع) سخن به میان آمده است. این بخش با یادآوری آتشی که در انتظار کافران است پایان می یابد.

ساختار B به این صورت است:

۲۴-۲۱ توصیه به مردم؛ پروردگاری را که شما را آفریده پرستش کنید. اگر تردید دارید، سوره ای مانند سوره های

قرآن آورید، از آتش بترسید

۱۰۲۶.۵-۲۵ بهشت برای کسانی که ایمان آورده اند و عمل صالح انجام می دهند آماده شده است، آنها همسران پاک

خواهند داشت و در آنجا زندگی جاودانه خواهند کرد.

۲۹-۲۶.۵ سوال از کافران: چگونه می توانید ایمان نیاورید، وقتی می بینید خداوند شما و آسمانها و زمین را آفریده

است.

۳۸-۳۰ آدم و همسرش از بهشت بیرون رانده شدند؛ خدا توبه آدم را پذیرفت؛ کسانی که هدایت شدند ناراحت نمی

شوند.

۳۹ کسانی که ایمان نمی آورند و نشانه های خدا را انکار می کنند به آتش می روند.

۳-۱-۴. بخش C (۱۰۳-۴۰)

این بخش خطاب به بنی اسرائیل است که شامل یک نصیحت (بقره: ۴۰-۴۶) برای ایمان به پیام خدا، پرهیزگاری،

انجام اعمال صالح و پرهیز از تظاهر منافقانه می باشد؛ یک زیرمجموعه مرکزی طولانی (بقره: ۴۷-۹۶) از یادآوری های

^{۱۰} از اعشار گاهاً برای نشان دادن موقعیت درون یک آیه استفاده می شود. بنابراین ۵. ۰ به معنی وسط یک آیه و ۰. ۹، در انتهای یک آیه استفاده می شود.

خاص تاریخ دینی، لطف خدا نسبت به آنها، آموزش و عهدشکنی از طرف آنها؛ و یک زیر بخش نهایی (بقره: ۹۷-۱۰۳) که خدا با هر کس که با جبرئیل - فرشته ای که پیام خدا را ارسال می کند- دشمن باشد، دشمن است؛ و در نهایت اشاره می کند که بسیاری از بنی اسرائیل ایمان نیاوردند.

زیر بخش مرکزی به داستان حضرت موسی (علیه السلام) و نمونه هایی از اشتباهات بنی اسرائیل را یادآوری می کند. آنها در ابتدا پیام خدا را پذیرفتند، اما به طور مکرر آن را نادیده گرفتند و گمراه شدند. ذکر دو مرتبه گوساله و دو بار دیگر در جاهای دیگر (بقره: ۵۱، ۵۴؛ ۹۲، ۹۳) یک حلقه را نشان می دهد، که توجه ما را به مرکز جلب می کند. در یکجا مثال گاو بنی اسرائیل زده می شود (بقره: ۶۷-۷۴) که این مثال نماد بی توجهی یهودیان به موسی و قانون اوست. آنها بارها و بارها پس از دستور به قربانی گاو از موسی (ع) سوال پرسیدند، آنها تمایلی به قربانی و پذیرش سخن موسی و قانون ندارند. سپس آیه تأیید می کند که قلبشان سخت است، اما خدا آنچه را که پنهان می کنند آشکار می سازد (۷۲-۷۴). در ادامه از مسلمانان می پرسد چگونه می توانند امیدوار باشند که امثال آنها ایمان بیاورند (بقره: ۷۵-۸۲).

در مرکز C مثالی از دو عیب معنوی بنی اسرائیل از دیدگاه مسلمانان مشاهده می شود: اولاً کفرشان نسبت به پیامبران و ثانیاً رویگردانی آنها از دین. این مثال نمایانگر رفتار یهودیان مدینه با پیامبر اکرم (ص) است زیرا آنها سوالات زیادی از پیامبر می پرسیدند، نه از روی صداقت برای ایمان به دین اسلام، بلکه برای آنکه پیامبر و پیامش را انکار کنند. کاربرد این مثال در مورد پیامبر اکرم (ص) نشان می دهد که خداوند جنایات آنها را آشکار خواهد کرد.

در هفت آیه آخر بخش C (۹۷-۱۰۳)، یک حلقه کوچک از ایمان و کفر مطرح گردیده و سپس یک قفل که پیوند میان حلقه ها را مستحکم می کند که آخرین نمونه از کفر را در میان بنی اسرائیل نشان می دهد؛ اشاره می کند. حلقه کوچک به شرح زیر است:

۹۷ وحی برای پیامبر ارسال شده است؛ تایید و تصدیق کتاب مقدس قبلی

۹۸ خدا با کسی که به جبرئیل ایمان نیاورد، دشمن است.

۹۹ فقط منحرفان از ایمان امتناع می ورزند.

۱۰۰ بیشتر بنی اسرائیل ایمان نمی آورند.

۱۰۱ وقتی سلیمان آمد، تایید و تصدیق کتاب مقدس قبلی؛ فرقه ای کتاب را دور انداختند.

آیات ۱۰۲ و ۱۰۳ که به عنوان قفل، اتصال میان حلقه ها را برقرار می سازد؛ یک حلقه کوچک را تشکیل می دهد و بخش را با مثالی از سلیمان، انحراف و کفر برخی از اطرافیانش پایان می دهد.

هفت آیه آخر بخش C نیز با تکرارهای متعدد از واژگانی که در هفت آیه اول بخش می باشد؛ پایان می یابد. از جمله اشاره به ایمان و کفر (بقره: ۴۱، ۹۷-۱۰۳) و به وحی، تأیید و تصدیق کتاب مقدس قبلی (بقره: ۴۱، ۹۷، ۱۰۱). علاوه بر این، فعل «تَعْلَمُونَ» که در انتهای آیه ۴۲ آمده، با فعل «يَعْلَمُونَ» که در انتهای آیات ۱۰۱-۱۰۳ آمده بسیار به هم شباهت دارند؛ به گونه ای که در انتهای هیچ آیه ای از بخش C به این دو فعل اشاره نشده است و فقط در ابتدا و انتهای بخش C ذکر گردیده است. بنابراین وجود فعل در انتهای بخش، وجود قبلی فعل در ابتدای بخش را یادآوری می کند.

تکرار «لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ» در آیات ۱۰۲ و ۱۰۳ بخش C را به اتمام می‌رساند.^{۱۱} نمودار ساده شده بخش C اینگونه است: (فرین، ۱۳۹۸: ۷۳)

۴۰-۴۶ توصیه به بنی اسرائیل: به پیام خدا ایمان آورید.

۴۷-۶۶ گوساله

۶۷-۸۲ گاو

۸۳-۹۶ گوساله

۹۷-۱۰۳ بیشتر بنی اسرائیل ایمان نمی‌آورند.

۴-۱-۴. بخش D (۱۰۴-۱۴۱)

بخش D متشکل از سه حلقه متوالی می‌باشد که با هم یک حلقه بزرگ تشکیل می‌دهند، اما این بخش از نظر موضوعی نیز با C مرتبط است. بیشتر در مورد اهل کتاب، یهودیان و مسیحیان، و پاسخ به اظهارات آنها علیه اسلام است. کانون توجه یهودیان می‌باشد.

آیات ۱۰۴-۱۰۰، در شروع اولین حلقه، در مورد مومنان است. به آنها گفته می‌شود؛ پیامبر (ص) را با الفاظ مبهم خطاب نکنند و همانطور که بنی اسرائیل پیرامون گوساله از حضرت موسی (ع) سوال کردند؛ از پیامبر سوال نکنند؛ بلکه باید تقوی داشته باشند و وقتی ایمانشان توسط اهل کتاب به چالش کشیده می‌شود؛ تسلیم نشوند. آیات ۱۱۱-۱۱۵ پاسخی به ادعای یهودیان و مسیحیان است مبنی بر اینکه برای ورود مسلمانان به بهشت، آنها باید تغییر دین بدهید. همچنین این آیات کنایه ای به مشرکان مکه است که در آن زمان مسلمانان را از عبادت در کعبه منع می‌کردند و ورود به کعبه را به تغییر دینشان مشروط می‌کردند. در اواسط حلقه اول، پاسخی به ادعای مسیحیان مبنی بر اینکه خدا پسر دارد، مشاهده می‌شود. متقارن با موارد فوق، آیاتی وجود دارد که به بت پرستان و سپس به یهودیان و مسیحیان اشاره می‌کند. آیه ۱۲۱ به موضوع رفتار صحیح باز می‌گردد؛ کسانی که حق تلاوت قرآن را ادا می‌کنند؛ همان کسانی هستند که به قرآن ایمان آورده اند. اولین حلقه بخش به صورت زیر می‌باشد:

۱۰۴-۱۱۰ توصیه به مومنان: پیامبر را مبهم خطاب نکنید؛ همانطور که از موسی سوال شد، از پیامبر سوال نکنید؛ تسلیم اهل کتاب نشوید.

۱۱۱-۱۱۳ ادعای یهودیان و مسیحیان که فقط یهودیان و مسیحیان به بهشت می‌روند

۱۱۴-۱۱۵ بت پرستان از پرستش در کعبه جلوگیری می‌کنند.

۱۱۶-۱۱۷ مسیحیان می‌گویند خدا پسر دارد.

۱۱۸-۱۱۹ بت پرستان یک نشانه معجزه آسا می‌خواهند. آنها در آتش ساکن خواهند شد.

۱۲۰ یهودیان و مسیحیان از پیامبر اکرم (ص) راضی نخواهند شد مگر آنکه راه آنها را برود.

۱۲۱ کسانی که قرآن برایشان ارسال شده، حق تلاوت قرآن را ادا می‌کنند؛ همان کسانی هستند که به قرآن ایمان

^{۱۱} در سوره زمر نیز با بیان حمد و سپاس های مکرر، بخش پایانی سوره به اتمام می‌رسد. «وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقْنَا وَعَدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَّبِعُوا مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٧٤﴾ وَ تَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَ قِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٥﴾»

آورده اند.

آیات ۱۲۲-۱۳۳ خطاب به بنی اسرائیل است که یادآور یک قسمت دیگر از تاریخ دینی یهودیت پیرامون داستان حضرت ابراهیم (ع) و پسرش حضرت اسماعیل (ع) می باشد. پس از آزمایش ابراهیم (ع) به آنها دستور داده شده که کعبه را به عنوان عبادتگاهی تقدیس کنند که اشاره ای آشکار به رضایت ابراهیم در قربانی کردن اسماعیل است. آنها پایه های کعبه را بنا کردند، و ابراهیم (ع) برای امنیت و روزی اهل مکه دعا کرد. او برای خود و فرزندان اسماعیل (ع) نیز دعا کرد که شاید یک پیامبر در میان آنها برخیزد تا کتاب و حکمت را بیاموزد و مردم را تزکیه نماید. حلقه مرکزی اهمیت ابراهیم (ع) و اسماعیل (ع)، ارتباط آنها با اسلام، و اهمیت مکه را به بنی اسرائیل نشان می دهد. از نظر ساختاری، تأکید برای E نیز می باشد. حلقه میانی بدین صورت است:

۱۲۳-۱۲۲ پند و اندرز به بنی اسرائیل: به یاد داشته باشید که چگونه خداوند با پیامش شما را انتخاب کرد؛ از روز قیامت بترسید.

۱۲۴ خداوند به ابراهیم گفت: من تو را امام مردم می گمارم.

۱۲۵ خداوند کعبه را یک مکان مقدس کرد و از ابراهیم (ع) و اسماعیل (ع) خواست آنجا را تقدیس کنند.

۱۲۶ ابراهیم (ع) از خدا می خواهد که مکه را به شهر صلح تبدیل کند و به کسانی که ایمان دارند؛ پاداش دهد.

۱۲۷ ابراهیم (ع) و اسماعیل (ع) پایه های کعبه را بنا کردند.

۱۲۸-۱۲۹ ابراهیم (ع) از خدا می خواهد یک پیامبر بفرستد تا کتاب و حکمت را بیاموزد و مردم را تزکیه نماید.

۱۳۰-۱۳۳ سوال: چه کسی به جز سفیهان دین ابراهیم را ترک می کنند؟ یعقوب (اسرائیل) به پسرانش گفت خدا دین شما را برگزیده است.

بخش بعد حلقه کوچک سوم است که به یهودیان و مسیحیان پاسخ می دهد و با بیان عقاید اسلام در مرکز به پایان می رسد. ساختار آن به شرح زیر است:

۱۳۴ خلاصه و هشدار: ابراهیم، اسماعیل، اسحاق، یعقوب، و دیگر طوایف و همینطور شما مسلمانان آنچه لایق آن باشید؛ دریافت می کنید.

۱۳۵ اهل کتاب می گویند: مسیحی یا یهودی شوید.

۱۳۶-۱۳۸ اعتقاد: ما به خدا، و آنچه به ما نازل شده و آنچه بر همه پیامبران نازل شده است ایمان داریم؛ ما هیچ تمایزی میان آنها قائل نیستیم و در برابر خداوند تعظیم می کنیم.

۱۳۹-۱۴۰ سوال از مسیحیان و یهودیان، چطور با ما بحث می کنید در حالی که خدا پروردگار ما و شماست و ما مسوول اعمالمان هستیم.

۱۴۱ خلاصه و هشدار: ابراهیم، اسماعیل، اسحاق، یعقوب، و دیگر طوایف و همینطور شما مسلمانان آنچه لایق آن باشید؛ دریافت می کنید.

نکته جالب آنکه از میان حلقه های سه گانه کوچکی که در بخش D مشاهده می شود؛ اولین حلقه -آیات ۱۰۴- ۱۲۱- با آخرین حلقه -آیات ۱۳۴-۱۴۱- مطابقت دارد: (Farrin, 2014, 178)

۱۰۴-۱۲۱ آنها می گویند... بگو (ای پیامبر) (در پاسخ)؛ ادعای مسیحیان؛ خدا پسر دارد (مسیح)؛ مسیحیان و یهودیان می گویند: باید به راه ما بیایی.

۱۲۲-۱۳۳ ابراهیم، مکه، کعبه.

۱۳۴-۱۴۱ آنها می گویند... بگو (ای پیامبر) (در پاسخ)؛ اعتقاد: ما بین پیامبران خدا تبعیض قائل نمی شویم.

۴-۱-۵. بخش E (۱۴۲-۱۵۲)

در مرکز سوره، آیه هایی درباره جهت نماز برای مسلمانان یا همان قبله وجود دارد. این تنها جایی در قرآن است که جهت در آن مشخص است. آیات جهت گیری جدیدی را برای مسلمانان نشان می دهد، همانطور که قبلاً قبله اورشلیم بود که یهودیان و مسیحیان نیز به سمت آن عبادت می کردند، اکنون مسلمانان باید به سوی مکه عبادت کنند. مکه، به ویژه کعبه، عبادتگاه و ساخته شده توسط ابراهیم و اسماعیل به قطب مذهبی اسلام تبدیل شد. این تغییر ایمان کسانی را که از پیامبر (ص) پیروی می کنند، آزمایش می کند و مسلمانان را از یهودیان و مسیحیان متمایز می کند.

در بخش مرکزی مسلمانان به عنوان یک امتی میانه شناخته می شوند. سوره موقعیت اسلام را به عنوان میانه جدید ادیان تعیین می کند، بین فرم گرایی یهودیت، همانطور که در C با مثال گاو نشان داده شد، و اعتقاد افراطی مسیحیت، که در بخش قبلی اشاره شد. اسلام امتی میانه می باشد. پیروان دین جدید از قانون خدا پیروی می کنند (با حفظ آگاهی از ماهیت قانون) و توحیدی باقی می مانند. همانطور که نیل رابینسون به آن اشاره می کند که «خداوند در شکل دهی مسلمانان به عنوان "یک ملت میانه" به آنها وضعیتی داد که قبلاً بنی اسرائیل از آنها برخوردار بود. این دلالت بر استفاده او از شخص اول مفرد هنگام خطاب کردن آنها؛ اشاره به "لطف" او نسبت به آنها، و دستور "یادآوری" او می باشد (بقره: ۱۵۰-۱۵۲؛ رجوع کنید به بقره: ۴۷ و ۱۲۲)». (Robinson, 1996, 211.)

در مرکز بخش (آیات ۱۴۷ و ۱۴۸)، بر حقیقت پیام در مورد قبله جدید تأکید شده و بیان شده است که مسلمانان شک نکنند و ایمان داشته باشند. پیام قبله به نکته بزرگتری متصل می شود که برای همه بشریت است. در آیه ۱۴۸ بیان می دارد که هر جامعه ای جهت گیری خاص خود را دارد؛ بنابراین با یکدیگر در خوبی رقابت کنید و خدا شما را در روز قیامت گرد هم خواهد آورد. در حقیقت آیه ۱۴۸ برای یک جامعه چند ملیتی و چند دینی در جهان تأکید دارد که جهت گیری نماز به تنهایی هیچ اهمیتی ندارد و جامعه میانه جدید یعنی مسلمانان، از لطف خدا بهره مند نخواهند شد مگر اینکه عمل صالح انجام دهند.

ساختار E بدین صورت است:

۱۴۲-۱۴۳ در مورد تغییر قبله: خداوند هرکسی را بخواهد راهنمایی می کند؛ پیام او به جامعه ی مسلمانان: پیامبر گواهی بر شماسست؛ تغییر قبله آزمایش ایمان افراد است.

۱۴۴-۱۴۶ فرمان به پیامبر: رویت را به سوی مسجد الحرام برگردان.

۱۴۷-۱۴۸ تحلیف: حقیقت (در مورد قبله) از طرف پروردگارت است، پس شک نکن؛ هر جامعه ای جهت خاص خود را دارد؛ بنابراین در نیکی رقابت کنید و خدا شما را گرد هم می آورد.

۱۴۹-۱۵۰ فرمان به پیامبر: رویت را به سوی مسجد الحرام برگردان، دستور به مسلمانان: رویتان را به سمت مسجد الحرام برگردانید.

۱۵۱-۱۵۲ پیام به جامعه مسلمانان: ما یک پیامبر از میان خودتان فرستادیم، به شما کتاب و حکمت و علم می آموزد و شما را تزکیه می دهد پس ایمان به او را رد نکنید.

۴-۱-۶. بخش D' (۱۷۷-۱۵۳)

نیمه دوم سوره خطاب به مسلمانان است و بیشتر در مورد راهنمایی خاص به آنها و آماده سازی آنها برای مقابله با بت پرستان مکه می باشد تا آنکه پاسخ به یهودیان و مسیحیان بدهد. بر این اساس بخش D' در آیات اولیه به مسلمانان اطمینان می دهد که ابتلا و امتحان خواهند شد و آنها را به صبر و نماز توصیه می کند. هاجر، مادر اسماعیل در تپه های اطراف مکه - که اکنون بخشی از شهر است - دعا کرد و به جستجوی آب در کویر خشک پرداخت. دعایش مستجاب شد و چشمه زمزم جوشید. به مناسبت گرامیداشت این امر، زائران مکه بین تپه ها دور می زنند. مشرکان دو بت در بالای آنها قرار داده بودند و مسلمانان در انجام این کار مردد بودند.¹² آیه ۱۵۸ تصدیق می کند که با وجود آن دو بت انجام حج هیچ گناهی ندارد و خداوند اعمال خیر را تشخیص می دهد. (Abdel Haleem, 2004, P. 18.)

مرکز این بخش به کسانی که کفر می ورزند و از نیاکانشان پیروی می کنند؛ می پردازد. بت پرستان عادت ندارند حیوانات خود را قربانی خدایان کنند؛ قوانین خاص در مورد غذا در اینجا به تفصیل شرح داده شده است.^{۱۳} (ر.ک: Robertson, 1972, 269-311) مسلمانان می توانند از آنچه خداوند عنایت فرموده مصرف کنند؛ آنها فقط باید از خوردن مردار، خوک، خون و حیواناتی که بدون نام خدا قربانی شده اند؛ اجتناب کنند. از نظر ساختاری این زیربخش مرکزی به جای یک آرایش متحدالمرکز، بعد از آیات مقدماتی (بقره: ۱۶۱-۱۶۴) نمونه ای از تقارن در مورد کافران و خدا و نشانه های او می باشد. این تقارن به صورت زیر می باشد:

۱۶۷-۱۶۵ بعضی در پرستش بت ها به جای خدا از نیاکانشان تقلید می کنند؛ آنها شدیداً مجازات خواهند شد.

۱۶۹-۱۶۸ دستور: غذاهای حلال و طیب در زمین بخورید.

۱۷۱-۱۷۰ کافران می گویند: «ما راه پدرانمان را می رویم»؛ در حالی که پدرانشان هدایت نشدند.

۱۷۳-۱۷۲ دستور: از غذاهایی که خداوند عنایت کرده بخورید؛ خدا فقط خوردن مردار، خوک، خون و حیواناتی که بدون نام خدا قربانی شده اند را منع کرده است.

به طور کلی، ساختار متحدالمرکز بخش D' به شکل زیر می باشد:

۱۵۸-۱۵۳ نصیحت به مومنان: از صبر و نماز کمک بخواهید؛ خدا با ناملایمات، شما را آزمایش خواهد کرد.

۱۶۰-۱۵۹ یهودیان و مسیحیانی که هدایت را پنهان می کنند؛ مجازات می شوند.

۱۷۳-۱۶۱ کسانی که کافر شده و غیر از خدا را عبادت می کنند، در جهنم جاودانند.

۱۷۶-۱۷۴ یهودیان و مسیحیانی که کتاب مقدس را پنهان می کنند؛ مجازات می شوند.

۱۷۷ متقین کسانی اند که نماز می خوانند و در ناملایمات صبور هستند.

¹² این بت ها ممکن است نر، ایساف و ماده، نایلا بوده باشند. مراجعه کنید به:

Fahd, "Isaf wa Na'ila" in Encyclopedia of Islam, 2nd edn, vol. 4, 91-92.

¹³ همانطور که توسط اصلاحی اشاره شده است در قرآن کریم، غالباً موضوع غذاهای حلال و حرام با موضوع بت پرستی ارتباط دارد. رجوع کنید به:

"The Sura as a Unity: A Twentieth century development in Qur'an exegesis." The Koran: Critical Concepts in Islamic Studies, p223.

۴-۱-۷. بخش C' (۱۷۸-۲۵۳)

اینجا به بخش طولانی و قانونگذاری رسیدیم که شامل پاسخ‌های وحیانی به آن سوالاتی است که پیامبر درباره زندگی جمعی و تعهدات فردی در اسلام از مسلمان دریافت می‌کرده است. اینجا رهبری او در بیان خدا و قوانین مربوط به جامعه نوپای مدینه آمده است. این بخش شامل دستورات خداوند است و بر رحمتش تأکید می‌کند. هفت مرتبه قافیه‌ها این جنبه را تأکید می‌کنند. (بقره: ۱۸۲، ۱۹۲، ۱۹۹، ۲۱۸، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۳۵) (Robinson, 1996, 201) به مسلمانان اطمینان می‌دهد که خداوند از آسیب‌پذیری انسان آگاه است و می‌بخشد.

علاوه بر این، در C' نشانه‌هایی از تنش هنگام نزول آیات مشاهده می‌شود که مربوط به جهاد و اشاره به مسلمانانی است که در کعبه و در ماه حرام جنگیدند. (بقره: ۱۹۱، ۱۹۴) در هنگام خشونت در مسجد الحرام و در ماه حرام، به مسلمانان دستور داده می‌شود که فقط در صورت حمله مشرکان، بجنگند.

این نمودار ساختار متقارن تمام آیات C' است:

۱۷۸-۱۸۲ برابری در قصاص؛ وصیت نامه

۱۸۳-۱۸۹ روزه داری، خرافات

۱۹۰-۱۹۴ جنگ / جهاد

۱۹۵-۲۰۷ انفاق کردن؛ انجام حج، قربانی کردن

۲۰۸-۲۱۴ توصیه به مومنان: از صمیم قلب اسلام آورید، عقب‌نشینی نکنید. یادآوری و اطمینان: خداوند هرکسی را که بخواهد به راه راست هدایت می‌کند؛ مومنان آزمایش می‌شوند؛ کمک خدا نزدیک است.

۲۱۵ صدقه دادن

۲۱۶-۲۱۸ جنگ / جهاد

۲۱۹ نوشیدن شراب، قمار

۲۲۰-۲۴۲ یتیمان، ازدواج و طلاق، بیوه‌ها

ریموند فرین یازده آیه باقیمانده بخش C' را قفل (latch) می‌نامد که حلقه ماقبل را به حلقه مابعد متصل می‌نماید. از منظر وی چنین عنصری به عنوان پایان دوم حلقه عمل می‌کند و دو نیمه را محکم به هم متصل می‌نماید. (Farrin, 2010, 49) مری داگلاس می‌گوید: قفل دو کاربرد دارد. اولاً داستان را با نتیجه‌گیری به پایان می‌رساند یا قوانین را کامل می‌کند. ثانیاً متن را در یک کل بزرگتر تنظیم می‌کند. (Douglas, 2007, 126)

این دومین قفلی است که در سوره بقره مشاهده می‌شود. اولین قفل، در C، قسمتی از زیر بخش آیات ۹۷-۱۰۳ بود. در رابطه با دومین قفل باید یادآور شد که مسلمانان با تهدید یک لشکر بزرگ از مشرکان مکه روبرو بودند. خانه خدا در دست دشمن و به بت پرستی آلوده شده بود. بنابراین، قفل با دعوت به جهاد آغاز می‌شود. (بقره: ۲۴۳-۲۴۵) داستان پیروزی بنی اسرائیل بر فلسطینیان و قتل جالوت توسط داوود (ع)، بخشی از مبارزه بنی اسرائیل برای باز پس گرفتن صندوقچه شان بود. (بقره: ۲۴۶-۲۵۱) قفل با یک نتیجه‌گیری به پایان می‌رسد که حضرت محمد (ص) یکی از رسولان است، و خدا نقشه خود را پیاده می‌کند. (بقره: ۲۵۲-۲۵۳) گروه بنی اسرائیل توانستند ارتش فلسطینیان را به خاطر ایمانشان شکست دهند. این آیات مسلمانان را برای مبارزه با لشکر مشرکان مکه آماده می‌کند. همانطور که قرآن می‌فرماید: «...كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ...» (بقره: ۲۴۹). اصلاحی، جنگ بدر را که در رمضان سال دوم

هجری به وقوع پیوست، ترجیح می دهد؛ زیرا تعداد کمی از مسلمانان با ارتش بزرگ مکه روبرو شدند و توانستند آنها را شکست دادند. (Mir, 2004, 203) در واقع دومین قفل، با مثالی از تاریخ دینی، مسلمانان را به جهاد و پس گرفتن خانه خدا تشویق می کند.

۴-۱-۸. بخش B' (۲۵۴-۲۸۴)

بخش B' با خطاب به مومنان در مورد انفاق از آنچه خدا به آنها داده، پیش از روز قیامت، آغاز می شود و سپس در همان آیه بیان می کند که کافران همان ستمگران هستند. بخش میانی حلقه (بقره: ۲۵۵-۲۶۰) از خداوند متعال و قادر مطلق می گوید که از مومنان محافظت می کند و زندگی و مرگ می بخشد. بخش طولانی پایانی (بقره: ۲۶۱-۲۸۴) شامل مثالی از انفاق، تشویق به خیرات و هشدار در مورد ربا، و دستورالعمل هایی مربوط به دین می باشد. این بخش با بیان اینکه همه چیز متعلق به خدا هست و در روز قیامت احضار می شود؛ پایان می یابد.

ساختار B' شبیه B است، زیرا در میانه ی هر دو به کافران اشاره شده، که این خداست که خلق می کند، می میراند و زنده می کند، و خطای کافران را نشان می دهد. این بخشها نیز از نظر موضوعی مشابه هستند، و هر دو به علم بی نهایت خداوند متعال تأکید می کنند. این موضوع در مقطع پایانی آیات بخش B با مثال علم خداوند نسبت به گناه آدم و حوا در بهشت مطرح می شود. «إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ» (بقره: ۳۰) در بخش دوم نیز بر این نکته تأکید می کند. مقطع پایانی آیات بخش B' در خصوص انفاق و معاملات مالی، ده مرتبه به علم کامل خدا اشاره می کند. «وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ... وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ... وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ... فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ... وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ... وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ» (بقره: ۲۵۶، ۲۶۱، ۲۶۸، ۲۶۵، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۳، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴).

نمودار بخش B' بدین صورت است: (Farrin, 2014, 166)

۲۵۴ توصیه به مومنان: از آنچه خدا به شما داده صدقه بدهید، پیش از آنکه روز قیامت فرا رسد و جای معامله نباشد.

۲۶۰-۲۵۵ خداوند توانا و آگاه می باشد؛ او یاور کسانی است که ایمان دارند؛ او می میراند و زندگی می بخشد.

۲۶۱-۲۸۴ مثالی در مورد صدقه: خیرات و پاداش های آن؛ ربا و مجازات های آن؛ دین و بدهی ها

۴-۱-۹. بخش A' (۲۸۵-۸۶)

بخش A' نیز از نظر ساختاری و موضوعی مشابه بخش A می باشد. هر دو با موضوع اعتقاد شروع می شوند و به کفر ختم می شوند (در A' کلمه اول «أَمِنْ» است و آخرین کلمه «الْكَافِرِينَ» می باشد). در A' دو آیه وجود دارد که یک حلقه کوچک را تشکیل می دهند، در حالی که در آیات ۱ تا ۲۰ دو حلقه جداگانه دارد. در قسمت A' که نتیجه گیری می باشد دو موضوع اشاره شده است: اولاً استغفار توسط انبیا و ثانیاً استغفار و نصرت توسط جامعه مسلمانان. در این آیات اشاره می شود که خداوند بیش از آنچه روح تحمل ندارد، قرار نمی دهد که تأکید بر عدالت خداوند است و هر روح آنچه را که شایسته آن است، دریافت می کند.

ساختار متقارن بخش A' به صورت زیر است:

۲۸۵ مومنان

۲۸۵ استغفار

۲۸۶ خداوند بیش از آنچه روح تحمل نمی کند بر دوشش نمی گذارد؛ هر روح به آنچه سزاوارش است، می رسد.

۲۸۶.۵ استغفار

۲۸۶.۹ کافران

جدول زیر تقارن بین بخش های متناظر سوره بقره را نشان می دهد (به صورت افقی نشان داده شده است):

جدول ۱

A	۱-۵ ۶-۲۰	مومنان کافران	A'	۲۸۵ ۲۸۶.۹	مومنان کافران
B	۲۸ ۳۳-۳۲، ۳۰-۲۹	خدا مرگ و زندگی می دهد، مرده ها را زنده می کند خدا عالم است	B'	۲۶۰-۲۸۵ ۲۶۸، ۲۶۱، ۵۶-۲۵۵ ۸۴-۲۷۳، ۲۸۲، ۷۱-۲۷۰	خدا مرگ و زندگی می دهد، مرده ها را زنده می کند خدا عالم است
C	۸۷، ۴۳ ۱۰۲ ۱۰۲-۱۰۳	وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ سلیمان (پسر داود) قفل (به حلقه داخلی سوم)	C'	۲۱۶، ۱۸۳، ۱۸۰، ۱۷۸ ۲۵۱ ۲۴۳-۲۵۳	كُتِبَ عَلَيْكُمُ داود (پدر سلیمان) قفل (به کل قسمت)
D	۱۲۴ ۱۲۷ ۱۴۰ ۱۱۶، ۱۱۳، ۱۱۱ ۱۳۵، ۱۱۸	ابراهیم توسط پروردگار خود امتحان شد. ابراهیم و اسماعیل خانه خدا را بنا کردند. کتمان شهادت اهل کتاب می گویند (و پاسخ های مسلمانان)	D'	۱۵۵ ۱۵۸ ۱۷۴، ۱۵۹ ۱۷۰، ۱۶۷	خداوند مسلمانان را امتحان می کند. زیارت بیت الله الحرام؛ طواف بین صفا و مروه کتمان بینات و هدایت، کتمان آیات خدا مشرکان می گویند (و پاسخ های مسلمانان)

در ذیل یک نمودار ساده آورده شده که تکمیل جدول فوق می باشد تا ساختار حلقوی کلی سوره را نشان دهد: (فرین، ۱۳۹۸، ۳۱۱)

A ایمان در مقابل کفر

B خلقت خدا؛ علم فراگیر او (در مورد خطای آدم و حوا)

C موسی قانون را به بنی اسرائیل ابلاغ می کند.

D ابراهیم آزمایش شد؛ کعبه توسط ابراهیم و اسماعیل ساخته شد؛ پاسخ به اهل کتاب

E کعبه قبله جدید است؛ این آزمون ایمان است؛ در عمل صالح رقابت کنید.

D' مسلمانان مورد آزمایش قرار می گیرند؛ کعبه، صفا و مروه؛ پاسخ به مشرکان

C' پیامبر قانون را به مسلمانان ابلاغ می کند.

B' خلقت خدا؛ علم فراگیر او (در مورد انفاق و معاملات مالی)

A' ایمان در مقابل کفر

بخش مرکزی ساختار ریموند فرین تناسب دارد. مجموع آیات D-B ۱۲۱ آیه، و D'-B' جمعاً ۱۳۲ آیه است (۱۲۱ آیه به علاوه ۱۱ آیه به عنوان قفل). توضیح آنکه بخش C ۶۴ آیه و بخش C' ۷۶ آیه دارد (۶۵ آیه به علاوه ۱۱ آیه به عنوان قفل). اطراف این دو بخش، B ۱۹ آیه دارد که نسبت به بخش B' که مشتمل بر ۳۱ آیه است؛ دوازده آیه کمتر می باشد. بخش D ۳۸ آیه دارد که سیزده آیه بیشتر از D' که مشتمل بر ۲۵ آیه است؛ می باشد. مجموع آیات بخش های D-B و بخش های D'-B' قبل از قفل با ۱۲۱ آیه دقیقاً برابر هستند.

علاوه بر این، طول بخش E به عنوان مرکز ساختار، ۱۱ آیه می باشد که میان مقدمه طولانی با ۲۰ آیه و نتیجه گیری کوتاه با ۲ آیه قرار گرفته است. بنابراین، بخش میانی که کعبه را به عنوان مرکز اسلام قلمداد نموده و مسلمانان را به عنوان جامعه میانی مطرح می سازد؛ در مقایسه با A و A' که بخش E در مرکز آن دو بخش قرار گرفته است؛ ارتباط دارد.

از منظر ریموند فرین این سوره طراحی شگفت انگیزی را به نمایش می گذارد. بسیار دقیق و منظم است و طبق اصول ترکیب حلقه تنظیم شده است. حتی طول مقاطع کاملاً متناسب با طرح کلی است. علاوه بر این، ساختار نظم متقارن مطرح شده نمایانگر مضامین اصلی و کلیدی سوره بقره می باشد. این موضوعات کلیدی در مراکز حلقه های هر بخش و به ویژه در مرکز کل سوره اتفاق می افتد. در مرکز سوره، دستوراتی برای مواجهه با مشرکین مکه مطرح می شود که عبارت اند از: ۱. این آزمایش ایمان است؛ ۲. شناسایی مسلمانان به عنوان یک جامعه میانه؛ و ۳. همه مردم، صرف نظر از قبله یا جهت گیری دینی و مذهبی خود، باید برای انجام عمل صالح بشتابند و خداوند آنها را گرد هم خواهد آورد.

۲-۴. بررسی دیدگاه ریموند فرین

۱-۲-۴. مقایسه

در بخش بررسی دیدگاه ریموند فرین ابتدا به مقایسه دیدگاه ایشان با سایر دیدگاه ها همچون امین اصلاحی (۱۹۸۶)، نیل رابینسون (۲۰۰۳)، زانیسر (۲۰۰۰)، روبرتسن اسمیت (۲۰۰۱) می پردازیم و سپس به برخی از نقدهایی که بر ساختار و محتوای ایشان وجود دارد، اشاره می کنیم. مطابق دیدگاه امین اصلاحی، ساختار سوره بقره به شش بخش تقسیم می شود که بخش اول تقسیم بندی شامل آیات ۱-۳۹ سوره با بخش A و B در تقسیم بندی ریموند فرین شباهت دارد. تقسیم بندی امین اصلاحی بدین شرح است:

مقدمه: ۱-۳۹

خطاب به بنی اسرائیل: ۴۰-۱۲۱

میراث ابراهیمی: ۱۲۲-۱۶۲

شرع یا قانون: ۱۶۳-۲۴۲

آزادی کعبه: ۲۴۳-۲۸۳

نتیجه گیری: ۲۸۴-۲۸۶

نیل رابینسون نیز سوره بقره را به شش بخش تقسیم کرده که بخش اول تقسیم بندی شامل آیات ۱-۳۹ سوره با بخش A و B در تقسیم بندی ریموند فرین شباهت دارد. همچنین مجموع آیات بخش دوم (۴۰-۱۲۱) و سوم (۱۲۲-۱۵۲) تقسیم بندی نیل رابینسون با مجموع آیات بخش های C، D و E ساختار ریموند فرین تشابه دارد چرا که از آیه چهل الی آیه یکصد و پنجاه و دو سوره بقره را شامل می شود. نیل رابینسون ساختار سوره بقره را اینگونه ترسیم می کند:

پیشگفتار: ۱-۳۹

انتقاد از بنی اسرائیل: ۱۲۱-۴۰

میراث ابراهیمی: ۱۵۲-۱۲۲

قانونگذاری برای ملت جدید: ۲۴۲-۱۵۳

مبارزه برای آزادسازی کعبه: ۲۸۳-۲۴۳

نتیجه گیری: ۲۸۶-۲۸۴

زانیسر دو دیدگاه اصلاحی و رابینسون را با یکدیگر مقایسه می کند و ساختار خود را در پنج بخش مطرح می سازد که بخش اول تقسیم بندی شامل آیات ۱-۳۹ سوره با بخش A و B در تقسیم بندی ریموند فرین شباهت دارد. همچنین مجموع آیات بخش دوم (۱۵۲-۴۰) با مجموع آیات بخش های C، D، E ساختار ریموند فرین تشابه دارد چرا که از آیه چهل الی آیه یکصد و پنجاه و دو سوره بقره را شامل می شود. زانیسر ساختار سوره بقره را به صورت ذیل مطرح می سازد:

پیش گفتار: ۱-۳۹

اسلام برای اهل کتاب: ۱۵۲-۴۰ (تقسیم به عنوان "بنی اسرائیل" ۱۲۱-۴۰ و "اتحاد" ۱۵۲-۱۲۲)

مبنا: ۱۶۲-۱۵۳

قانون و آزادی: ۲۸۳-۱۶۳ (تقسیم به عنوان "هدایت جمعی"، ۱۶۳-۲۴۲ و "کعبه آزاد"، ۲۸۳-۲۴۳)

نتیجه گیری: ۲۸۶-۲۸۴

روبرتسن اسمیت ساختار سوره بقره را با عدم احتساب آیه اول به پنج بخش تقسیم می کند که که بخش اول تقسیم بندی شامل آیات ۱-۳۹ سوره با بخش A و B در تقسیم بندی ریموند فرین شباهت دارد. همچنین مجموع آیات بخش دوم (۱۱۸-۴۰)، بخش سوم (۱۶۷-۱۱۹) و بخش چهارم (۲۸۴-۱۶۸) تقسیم بندی روبرتسن اسمیت با مجموع آیات بخش های C، D، E، D'، C' و B ساختار ریموند فرین تشابه دارد چرا که از آیه چهل الی آیه دویست و هشتاد و چهار سوره بقره را شامل می شود. همچنین بخش انتهایی ساختار اسمیت (۲۸۶-۲۸۵) با بخش A' در ساختار ریموند فرین کاملاً مطابقت می کنند و عیناً شبیه به هم می باشد. ساختار روبرتسن اسمیت به شرح زیر می باشد:

پایه گذاری مرجعیت قرآن و محمد: ۲-۳۹

شکست بنی اسرائیل: ۱۱۸-۴۰

تأیید مجدد مرجعیت قرآن و محمد: ۱۶۷-۱۱۹

قانون اساسی اسلامی: ۲۸۴-۱۶۸

تأیید مجدد اقتدار محمد و آیات ختم: ۲۸۶-۲۸۵

گرچه دیدگاه ها مطرح شده متفاوت هستند اما عناصر مشترکی دارند؛ یعنی همه آنها یک قسمت مقدماتی، سپس بخشی درباره بنی اسرائیل (آغاز با آیه ۴۰)، پس از آن بخش اصلی، سپس بخش طولانی شامل قانونگذاری اسلامی و در انتها بخشی مختصر به نام نتیجه گیری را دارند.

در جدول ذیل آن بخش از تقسیم بندی قرآن پژوهان که با بخش بندی ریموند فرین عیناً یکسان بوده را با رنگ سبز و آن بخش یا بخش هایی از تقسیم بندی قرآن پژوهان که مطابق با چند بخش از تقسیم بندی ریموند فرین می باشد و یا بالعکس را با رنگ آبی مشخص کرده ایم. جدول گویای این مطلب است که به ترتیب تقسیم بندی روبرتسن اسمیت، نیل رابینسون، زانیسر، امین اصلاحی به بخش بندی ریموند فرین نزدیک تر است.

جدول ۲

ریموند فرین	امین اصلاحی	نیل رابینسون	زانیسر	روبرتسن اسمیت
A	۳۹-۱	۳۹-۱	۳۹-۱	۳۹-۲

۱۱۸-۴۰	۱۵۲-۴۰	۱۲۱-۴۰	۱۲۱-۴۰	۳۹-۲۱	B
۱۶۷-۱۱۹	۱۶۲-۱۵۳	۱۵۲-۱۲۲	۱۶۲-۱۲۲	۱۰۳-۴۰	C
۲۸۴-۱۶۸	۲۸۳-۱۶۳	۲۴۲-۱۵۳	۲۴۲-۱۶۳	۱۴۱-۱۰۴	D
۲۸۶-۲۸۵	۲۸۶-۲۸۴	۲۸۳-۲۴۳	۲۸۳-۲۴۳	۱۵۲-۱۴۲	E
		۲۸۶-۲۸۴	۲۸۶-۲۸۴	۱۷۷-۱۵۳	D'
				۲۵۳-۱۷۸	C'
				۲۸۴-۲۵۴	B'
				۲۸۶-۲۸۵	A'

۴-۲-۲. نقد

با وجود آنکه افرادی همچون امین اصلاحی، نیل رابینسون، زانیس و روبرتسن اسمیت تلاش‌های گسترده‌ای در اثبات انسجام ساختاری سوره بقره انجام دادند و هر کدام نظم معکوس سوره را مطرح کرده‌اند اما مدلی که ریموند فرین مطرح می‌سازد بسیار پیچیده‌تر از مدل‌های قبلی است. متفکران معاصر مذکور، عمدتاً سوره را به ۶ بخش تقسیم کرده‌اند اما ریموند فرین با تقسیم بندی سوره به ۹ بخش، به جزئیات بیشتری از نظم سوره اشاره می‌کند و دیدگاه‌های گذشته را وسیع‌تر و کامل‌تر کرده که خود یکی از زیبایی‌های مدل ایشان است.

اما در نقد پژوهش ریموند فرین باید یادآور شویم:

۱. ریموند فرین به مبنای تقسیم بندی آیات اشاره نمی‌کند که بهتر بود پیش از تقسیم بندی آیات، ابتدا به مبنای تقسیم بندی اشاره می‌نمود تا در معرض اتهام برخی از منتقدان نظم متقارن همچون نیکولای سینای در ضعیف بودن، خود انتخابی بودن و غیر عقلانی بودن تقسیم بندی آیات، قرار نمی‌گرفت. (Sinai, 2017)

۲. ریموند فرین معتقد است که «سوره بقره با سوره حمد با بیان اینکه قرآن هادی است؛ پیوند می‌خورند که با درخواست برای هدایت پایان می‌یابد. «الْهُدَىٰ الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ...» (حمد: ۷ و ۶)» (فرین، ۱۳۹۸، ۱۳) این در حالی است که اولاً هدایت در میانه این سوره مطرح شده است و نه انتهای سوره؛ ثانیاً آیه هفتم سوره فاتحه که ریموند فرین مدعی است پیرامون هدایت سخن می‌گوید به موضوع صراط مستقیم اختصاص پیدا کرده و نه در الفاظ و نه در موضوع به مبحث هدایت توجه نمی‌نماید.

۳. ریموند فرین محتوای آیات ۱۴۷-۱۴۸ سوره بقره را تحلیف و سوگند می‌پندارد (Farrin, 2010, 23) در حالی که آیه اول به وجود حقانیت از طرف پروردگار و راه ندادن تردید اشاره دارد. «الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ» (بقره: ۱۴۷) آیه دوم نیز مومنان را به انجام کارهای نیک تشویق نموده و قدرت الهی را یادآوری می‌کند. «وَلِكُلِّ وُجْهَةٍ هُوَ مُوَلِّيٰهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (بقره: ۱۴۸) همانطور که محتوای این دو آیه مطرح گردید هیچ سخنی از تحلیف و سوگند مطرح نمی‌باشد.

۴. ریموند فرین مطرح می‌سازد که در هفت آیه آخر بخش C (۹۷-۱۰۳)، یک حلقه کوچک از ایمان و کفر مطرح گردیده است که آن حلقه کوچک به شرح زیر است: (Farrin, 2010, 27)

۹۷ وحی برای پیامبر ارسال شده است؛ تایید و تصدیق کتاب مقدس قبلی

۹۸ خدا با کسی که به جبرئیل ایمان نیاورد، دشمن است.

۹۹ فقط منحرفان از ایمان امتناع می‌ورزند.

۱۰۰ بیشتر بنی اسرائیل ایمان نمی‌آورند.

۱۰۱ وقتی سلیمان آمد، تایید و تصدیق کتاب مقدس قبلی؛ فرقه‌ای کتاب را دور انداختند.

در نقد این ترکیب حلقوی باید اشاره نمود که درست است که آیه ۹۷ و ۱۰۱ به موضوع تصدیق کتاب مقدس قبلی اشاره دارد اما آیات ۹۸، ۹۹ و ۱۰۰ همگی به موضوع عدم ایمان به خدا و کفر به او اشاره دارد «مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ (۹۸) وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ (۹۹) أَوْ كَلَّمَآ عَاهِدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (۱۰۰)» در حالی که ریموند فرین صرفاً آیات ۹۸ و ۱۰۰ را با هم مرتبط دانسته و آیه ۹۹ را متعلق به موضوع دیگری قلمداد کرده و آن را در مرکز بخش قرار می دهد.

۵. ریموند فرین برخی از برداشت های تفسیری از آیات سوره بقره دارد و مدعی است که این برداشت در ظاهر آیات می باشد اما اینگونه نیست. به سه مورد اشاره می شود:

الف) ریموند فرین معتقد است که در آیه ۱۰۴ به مومنان گفته می شود: همانطور که بنی اسرائیل پیرامون گوساله از حضرت موسی (ع) سوال کردند؛ از پیامبر سوال نکنند. (Farrin, 2014, 138) این در حالی است که اولاً هیچگونه نشانه ای از صحت برداشت ریموند فرین در ظاهر آیه وجود ندارد. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنًا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ» (بقره: ۱۰۴) ثانیاً آیه در مقام عدم سوال از پیامبر نیست بلکه توجه مسلمانان به سخنانی است که به پیامبر اکرم (ص) می گویند تا دشمنان از عبارات آنها سوء استفاده ننمایند.

ب) ریموند فرین در آیه ۱۶۵ می گوید که این آیه اشاره دارد که بعضی در پرستش بت ها به جای خدا از نیاکانشان تقلید می کنند (Farrin, 2010, 27) در حالی که در این آیه سخنی از نیاکان به میان نیامده است و ریموند فرین به جهت آن که بتواند میان این آیه با آیه «وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوْلُو كَانُوا هُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ» (بقره: ۱۷۰) ارتباط برقرار کند؛ چنین برداشتی را از آیه ۱۶۵ سوره بقره داشته است.

ج) همچنین ریموند فرین بر این باور است که خداوند در آیه ۱۲۵ به حضرت ابراهیم (ع) و پسرش حضرت اسماعیل (ع) دستور داده تا کعبه را به عنوان عبادتگاهی تقدیس کنند که اشاره ای آشکار به رضایت ابراهیم (ع) در قربانی کردن اسماعیل (ع) است. (فرین، ۱۳۹۸: ۳۲) هر چند که عبارت «وَعَهْدَنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهَّرْنَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ» دال بر تطهیر کعبه می باشد اما برخلاف ادعای ریموند فرین هیچگونه اشاره ای آشکار به رضایت ابراهیم (ع) در قربانی کردن اسماعیل (ع) وجود ندارد.

۶. ریموند فرین پیرامون بخش **A** که مشتمل بر دو آیه پایانی سوره بقره است؛ می نویسد: «در این آیات اشاره می شود که خداوند بیش از آنچه روح تحمل ندارد، قرار نمی دهد که تأکید بر عدالت خداوند است و هر روح آنچه را که شایسته آن است، دریافت می کند.» (Farrin, 2014, 155) در نقد این کلام باید متذکر شویم که در فرهنگ قرآن، روح و نفس متفاوت است. روح همیشه مثبت بوده و رفتار بد به آن نسبت داده نشده اما نفس هم دارای بعد مثبت و هم دارای بعد منفی می باشد همانطور که فرمود: «فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا» (شمس: ۸) لذا اگر بعد مثبت نفس تقویت شد به مقام اطمینان می رسد «يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ» (فجر: ۲۷) و اگر بعد منفی او تقویت شود به بدی دستور می دهد. «إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ» (یوسف: ۵۳) با توجه به مطالب مطرح شده در میابیم که منظور آیه نفس می باشد نه روح؛ همانگونه که در ابتدای آیه به آن اشاره می شود «لَا يَكُلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفُ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ» (بقره: ۲۸۶)

۷. ریموند فرین یازده آیه پایانی بخش **C** را که مشتمل بر آیات ۲۴۲-۲۵۳ می باشد را نمی تواند در ساختار متقارنی که عرضه می کند قرار دهد لذا در ساختاری که از این بخش مطرح می سازد جایی برای این آیات وجود ندارد که نقضی بر ساختار وی محسوب می گردد.

۸. ریموند فرین پیرامون ارتباط میان قسمت **B** و **B'** به موضوع علم اشاره می کند و می گوید که در آیه ۳۰ سوره بقره به این موضوع اشاره شده است اما به آیه ۲۹ سوره که موضوع علم در آن اشاره شده است؛ بی توجه می باشد. «وَهُوَ

بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ» (بقره: ۲۹) همچنین وی مدعی است که در مقطع پایانی آیه ۲۸۴ واژه علم به کار رفته در حالی که سخن از قدرت الهی می باشد. «لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفُّوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (بقره: ۲۸۴) همچنین وی بیان می دارد که در مقطع پایانی آیه ۲۷۰ سخن از علم الهی به میان آمده در حالی که علم الهی در میانه آیه و نه مقطع پایانی بیان شده است و مقطع پایانی آیه، به عدم نصرت ظالمان اشاره شده است که ریموند فرین به عنوان علم الهی در نظر گرفته است. «وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ» (بقره: ۲۷۰)

۹. ریموند فرین می گوید که تعداد بنی اسرائیل کم بود و به تبع آن تعداد مسلمانان نیز در جنگ بدر کم بود و با این حال هر دو لشکر در جنگ مقابل دشمنان خود پیروز شدند اما ایشان اشاره نمی کند که تعداد بنی اسرائیل و تعداد مسلمانان دقیقا برابر یعنی ۳۱۳ نفر بوده است همانگونه که تفاسیر حدیث امام صادق (ع) را نقل کرده اند: «عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فِي قَوْلِ اللَّهِ: إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا ثَلَاثِمِائَةٍ وَ تَلَاثَةَ عَشَرَ رَجُلًا، مِنْهُمْ مَنِ اعْتَرَفَ» (حویزی، ۱۴۱۵، ۱/۲۴۹؛ بحرانی، ۱۴۱۵، ۱/۵۱۰)

۱۰. شواهدی که ریموند فرین در جدول شماره ۱ برای اثبات تقارن میان محتوای بخش های گوناگون سوره ارائه می کند ناکافی می باشد؛ چرا که در بخش هایی که وی استناد نموده موضوعات مهم دیگری نیز مطرح می گردد. مثلا در بخش C به موضوعاتی مانند: وصیت نامه، انجام حج، صدقه دادن، جهاد، ازدواج و طلاق اشاره می کند که در بخش C به این موضوعات مهم و کلیدی سوره بقره اشاره نشده است. در بخش C نیز به موضوعاتی نظیر تصدیق کتاب مقدس، حضرت جبرئیل، داستان گاو و گوساله بنی اسرائیل و همچنین آیاتی پیرامون حضرت سلیمان (ع) وجود دارد که در بخش C به این موضوعات مهم و کلیدی سوره بقره اشاره نشده است.

۱۱. ریموند فرین در جدول شماره ۱ یکی از ارتباط های بخش C (۴۳، ۸۷) و C' (۱۷۸، ۱۸۳، ۱۸۰، ۲۱۶) را دو عبارت «وَأَلْقَدْنَا مِثْقَالَ مَوْسَى الْكِتَابِ» و «كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ» می داند در حالی که عبارت اول به نزول تورات بر حضرت موسی (ع) و عبارت دوم به موضوع وجود روزه اشاره دارد که هیچگونه ارتباطی با یکدیگر ندارند و ریموند فرین به جهت اشتراک ریشه-ک ت ب- در دو عبارت «الْكِتَابِ» و «كُتِبَ» بر آن شده تا ارتباط میان این دو بخش برقرار کند در حالی که این دو واژه متعلق به دو موضوع غیر مرتبط می باشند. ضمنا ریموند فرین مدعی است که در بخش C آیه ۴۳ سوره بقره «وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ» به نزول کتاب به حضرت موسی اشاره دارد در حالی آیه پیرامون نماز و روزه می باشد.

۵. نتیجه گیری

نتیجه پژوهش حاضر را می توان در سه محور نتایج انسجامی، نتایج زیبایی شناسی و نتایج تفسیری مطرح نمود:

۱- نتایج انسجامی: یکی از مباحث قرآن پژوهی معاصر، پژوهش های درباره انسجام و نظم قرآن است و با توجه به شبهات مستشرقان پیرامون گسسته بودن متن قرآن، -که از این رهگذر به دنبال نفی و حیانی بودن قرآن و رسالت پیامبر اکرم (ص) هستند- ریموند فرین در پاسخ شبهات ساختاری قرآن، بی نظمی ظاهری آیات را در نتیجه فقدان ساختار نمی داند بلکه برعکس حاصل ساختاری سخت پیچیده، مبتنی بر نظریه نظم متقارن مطرح می سازد.

۲- نتایج زیبایی شناسی: سوره بقره با ۲۸۶ آیه طولانی ترین سوره قرآن است و از نظر زیباشناسی دشوار است که چنین متنی طولانی به گونه ای منظم گردد که اصول تقارن در آن محفوظ ماند؛ اما مشاهده شد که از منظر ریموند فرین این امر محقق شده است که نشانگر آن است که این کار از کار عادی انسانی فراتر است و با توجه به آن که نظریه نظم متقارن با ارتباط معکوس میان بخش های مختلف سوره بقره، فضاهای کمتر واکاوی شده را بررسی می کند؛ جلوه هایی

از اعجاز متن قرآن را هویدا می سازد.

۳- نتایج تفسیری: نظم متقارن به هیچ وجه هدف زیبایی شناختی و انسجام سازی صرف ندارد، بلکه تفسیر متن و فهم دقیق آن را نیز مطرح می سازد. در پژوهش حاضر با تبیین ساختار سوره بقره از دیدگاه ریموند فرین، ارزش هرمنوتیکی مرکز ساختار و طرفین آن نشان داده شد. ریموند فرین سوره بقره را به ۹ بخش تقسیم کرده و به صورت معکوس میان بخش ها ارتباط برقرار می کند و بخش پنجم سوره بقره با موضوع «کعبه قبله جدید است؛ این آزمون ایمان است؛ در عمل صالح رقابت کنید» را به عنوان بخش مرکزی، محور اصلی و غرض سوره مطرح می نماید. از جمله نقدهایی که بر پژوهش ریموند فرین وارد شد؛ می توان به عدم ذکر مبانی تقسیم بندی، ارائه تفاسیر اشتباه از سوره بقره، معیوب بودن برخی از ساختارهای درون بخشی سوره بقره، عدم توانایی قرار دادن یازده آیه پایانی بخش C' در ساختار کلی سوره، ناکافی بودن شواهد تقارن میان بخش ها اشاره نمود. آنچه که ریموند فرین در مقام تبیین آن برآمد؛ اثبات یک ساختار منسجم در قالب نظریه نظم متقارن می باشد که این ساختار هر چند نزد مفسران و پژوهشگران علوم قرآن نامانوس است اما روشمند می باشد و از رهگذر آن می توان انسجام ساختاری سوره بقره را اثبات کرد.

۶. فهرست منابع

- قرآن کریم

۱. احمدیاری، محمدحسین؛ ولوی، سیمین؛ باقر، علیرضا (۱۴۰۰)، «بلاغت سامی و قواعد نظم متقارن و نقد و بررسی آن در سوره صف»، پژوهش های ادبی-قرآنی، سال ۹، شماره ۴، ۲۶-۶۳.
۲. بازگان، عبدالعلی (۱۳۷۵ ش). نظم قرآن، تهران: انتشارات قلم.
۳. بحرانی، هاشم بن سلیمان (۱۴۱۵) البرهان فی تفسیر القرآن، قم: مؤسسة البعثة.
۴. تهانوی، اشرف علی (بی تا). تفسیر بیان القرآن، ۳ جلد، لاهور: مکتبه رحمانیه.
۵. حسینی کاشانی، فاطمه مرضیه (۱۴۰۰)، «خوانش سوره هل اتی بر مبنای نظریه نظم متقارن کوپیرس»، دوفصلنامه مطالعات تفسیری و معناشناختی قرآنی، شماره ۱۴: ۶۷-۹۲.
۶. حوی، سعید (۱۴۰۹) الاساس فی التفسیر، بیروت: دارالسلام.
۷. خامه گر، محمد (۱۳۸۶ ش). ساختار هندسی سوره های قرآن: پیش درآمدی بر روش های نوین ترجمه و تفسیر قرآن کریم، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
۸. زارع زردینی، احمد؛ لسانی فشارکی، محمدعلی؛ خلیلی، میثم (۱۳۹۸)، «گونه شناسی ساختار چینش آیات در رکوعات قرآنی (مطالعه موردی سوره بقره)»، دوفصلنامه علمی پژوهش های زبانشناختی قرآن، شماره ۱۶: ۷۳-۹۴.
۹. طباطبایی، محمدحسین (۱۴۱۲ ق)، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، جامعه مدرسین.
۱۰. فرین، ریموند (۱۳۹۸) رابطه ساختار و تفسیر در قرآن (مطالعه ای بر تقارن و انسجام در متن مقدس اسلام)، مترجم: محمدیان، سمیه، تهران: ارشدان.
۱۱. فضل الله، محمد حسین (۱۴۱۹ ق)، من وحی القرآن، بیروت، دار الملائک.
۱۲. قطب، سید (۱۴۲۵ ق)، فی ظلال القرآن، بیروت: دار الشروق.
۱۳. حویزی، عبدعلی بن جمعه (۱۴۱۵) تفسیر نور الثقلین، قم: اسماعیلیان.

13. Anwar Qureshi; Jawad (2017). "Ring Composition in Surat Yusuf (Q. 12)". JIQSA 2: 149-173

14. Cuypers; Michel (1995). "Structures rhétoriques dans le Coran: Une analyse structurelle de la sourate 'Joseph' et de quelques sourates brèves". MIDEO, 8 (22), 107–195.
15. Douglas, Mary(2007). *Thinking in Circles: An Essay on Ring Composition*. New Haven: Yale University Press.
16. El-Awa, Salwa M.(2006) *Textual Relations in the Qur'an: Relevance, Coherence and Structure*, London: Routledge.
17. Fahd,(2000) "Isaf wa Na'ila" in *Encyclopedia of Islam*, 2nd edn, vol. 4, 91–92.
18. Farrin, Raymond(2010), *Surat al-Baqara: A Structural Analysis.*" *The Muslim World* 100: 17-32.
19. Farrin; Raymond (2014). *Structure and Quranic Interpretation: A Study of Symmetry and Coherence in Islam's Holy Text*. Ashland, OR: White Cloud Press.
20. Haleem, Abdel(2004). *The Glorious Kur'an; The Qur'an: A new translation*, (Oxford: Oxford University Press.
21. Mir, Mustansir (1986) "The Qur'anic Story of Joseph: Plot, Themes, and Characters," *The Muslim World* 76: 1–15.
22. Mir, Mustansir (1986). *Coherence in the Qur'an: A Study of Islahı's Concept of Nazm in Tadabbur-i Qur'an* (Indianapolis: American Trust Publications.
23. Mir, Mustansir (2000). "Irony in the Qur'ān: A Study of the Story of Joseph". *Literary Structures of Religious Meaning in the Qur'ān*, 173–187.
24. Mir, Mustansir (1986). "The Qur'ānic Study of Joseph: Plot, Themes, and Characters" *JIQSA*. 76, 1–15.
25. Mir, Mustansir (2004). "The Sura as a Unity: A Twentieth century development in Qur'an exegesis." *The Koran: Critical Concepts in Islamic Studies*, Ed. Colin Turner. Vol. 4. London: Routledge.
26. Neuwirth ,Angelika (1981). *Studien zur Komposition der mekkunischen Suren*, Berlin: Walter de Gruyter.
27. Neuwirth, Angelika (1980). "Zur Struktur der Yūsuf-Sure. Studien aus Arabistik und Semitistik", *MIDEO*; 125–152.
28. Reda, Nevin, (2017). *The al-Baqara Crescendo: Understanding the Qur'an's Style, Narrative Structure, and Running Themes*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
29. Robbison, Neal(1996). *discovering the Qor'an: A Contemporary to a Veiled Text* (London: SCM.
30. Robinson, Neal (2003). *Discovering the Qur'an: A Contemporary Approach to a Veiled Text* .Washington, DC: Georgetown University Press.
31. Robinson, Neal(2001). 'Hands Outstretched: Towards a Re-reading of Sūrat al-Mā'ida', *Journal of Qur'anic Studies*,vol. 3, No.1
32. Sinai, Nicolai (2017). "Review Essay: Going Round in Circles". *JQS* 19:108; 106–122.

33. Smith ,Robertson, (1972) *The Religion of the Semites: The Fundamental Institutions* (New York: Schocken, 269–311.
34. Smith, David (2001). “The Structure of al-Baqarah,” *The Muslim World* 91: 121–36.
35. Zahniser, Mathias(2000) “Major Transitions and Thematic Borders in Two Long Suras: al-Baqara and al-Nisa in Issa J. Boullata (ed.), *Literary Structures of Religious Meaning in the Qur’an*, 26–55.